

MAREK PETRŮ

Fyziologie mysli

Úvod do
kognitivní vědy

TRITON

TRITON
Praha/Kroměříž

Marek Petřů

FYZIOLOGIE MYSLI

ÚVOD DO KOGNITIVNÍ VĚDY

MAREK PETRŮ

Fyziologie mysli

Úvod do kognitivní vědy

TRITON

Marek Petrů
Fyziologie mysli
Úvod do kognitivní vědy

Tato kniha ani žádná její část nesmí být kopírována, rozmnožována ani jinak šířena bez písemného souhlasu vydavatele.

Autor:

Marek Petrů, Ph.D.
Katedra filozofie FF UP Olomouc
Katedra filozofie OU Ostrava

Recenzovali:

prof. RNDr. Jozef Kelemen, DrSc.
Ústav informatiky FPF SU, Opava
doc. PhDr. Karel Pstružina, CSc.
Katedra filozofie VŠE Praha
doc. PhDr. Alena Plháková, CSc.
Katedra psychologie FF UP Olomouc

Vznik knihy finančně podpořila Vzdělávací nadace Jana Husa

Copyright © Marek Petrů, 2007
© TRITON, 2007
Cover © Renata Brtnická, 2007
Illustrations © Jiří Hlaváček, 2007

Vydalo Nakladatelství TRITON,
Výkáňská 5, 100 00 Praha 10, www.tridistri.cz

ISBN 978-80-7254-969-6

OBSAH

1 Co je kognitivní věda?	13
1.1 Kognitivní revoluce	14
1.2 Kognitivní věda či kognitivní vědy?	18
1.3 Kognitivismus	19

I. ČÁST: MYSLÍCÍ STROJE

2 Komputacionismus	26
2.1 Středověká matematika	26
2.2 Aritmetická navigace	27
2.3 Analytická geometrie	29
2.4 Co je myšlení?	31
2.5 Myslicí stroje	32
2.6 Leibnizův projekt	33
2.7 Matematizace logiky	35
2.8 Automatizace myšlení	37
2.9 Kalkul, funkce, algoritmus	41
2.10 Turingův stroj	42
2.11 Funkcionalismus komputacionistický	45
2.12 Turingův test	47
2.13 Námitka matematická	48
2.14 Námitka vědomí	53
2.15 Automatická milenka	59
2.16 Emergence poprvé	61
3 Konekcionismus	64
3.1 Kybernetické lůno	64
3.2 Formální neuron	66
3.3 Konekcionismus	68

3.4	Perceptron	69
3.5	Učící se sítě	71
3.6	Holografická paměť	72
3.7	Sítě, jež umí číst	73
3.8	Emergence podruhé	77
3.9	Konekcionismus nebo komputacionismus?	80
4	Robotika	84
4.1	Pragmatické kritérium pravdivosti	85
4.2	Umělý expert	86
4.3	Umělý šváb	87
4.4	Stydlník	89
4.5	Houfující trpaslíci	91
4.6	Cog a Kismet	93
4.7	Umělý život	94
4.8	Buněčné automaty	97
4.9	Kyborg	98
4.10	Loebnerova cena	99

II. ČÁST: MYSLÍCÍ TKÁŇE

5	Dějiny neurověd	104
5.1	Konec duše?	104
5.1.1	Neurochirurgie v paleolitu	104
5.1.2	Zrod neurověd	105
5.1.3	Pneumatologie	106
5.1.4	Kardiocentrismus	107
5.1.5	Cefalocentrismus	109
5.1.6	Ventrikulární teze	111
5.1.7	Neuronální hypotéza	113
5.1.8	Člověk stroj	117
5.1.9	Překvapivá hypotéza?	122
5.2	Rozbité zrcadlo	123
5.2.1	Experimentální výzkum vnímání	123

5.2.2	Psychologie vnímání	125
5.2.3	Enaktivní paradigma	126
5.3	Neuron	128
5.3.1	Princip nervového vzruchu	128
5.3.2	Retikulární a neuronální hypotéza	134
5.3.3	Elektrické synapse	135
5.4	Neurotransmise	136
5.4.1	Loewiho sen	137
5.4.2	Trip na kole	139
5.4.3	Konec psychóz	143
5.4.4	Mechanismus účinku	144
5.5	Spor o lokalizaci schopností	147
5.5.1	Frenologie	148
5.5.2	Lokalizacionisté	153
5.5.3	Ekvipotencialisté	157
5.5.4	Neuroplasticita	161
5.5.5	Diaschizis	163
5.5.6	Dvojitá disociace	164
5.5.7	Dvojitá disekce	165
5.5.8	Lokalizovaná ekvipotencialita	166
5.5.9	Teorie modularity	168
5.5.10	Problém lokalizace schopností	172
6	Metody výzkumu mysli	174
6.1	Srovnávací studia	175
6.1.1	Kognitivní biologie	176
6.1.2	Hierarchie kognitivních struktur	180
6.1.3	Viry	182
6.1.4	Mrtvý čas	186
6.1.5	Učení	188
6.1.6	Kooperon	190
6.1.7	Rostlinná neurobiologie	191
6.1.8	Chemická komunikace	192
6.1.9	Nezmaraná síť	194
6.1.10	Proč je mozek v hlavě?	197

6.1.11	Zej a mechanismus paměti	201
6.1.12	Chobotnice a učení nápodobou	202
6.1.13	Škrticí smyčka	203
6.1.14	Sociální hmyz	205
6.1.14.1	Vývoj sociability	206
6.1.14.2	Hrabalky a kutilky	206
6.1.14.3	Čmeláci	207
6.1.14.4	Včely	208
6.1.14.5	Mravenci	209
6.1.15	Mozek – Mraveniště	212
6.1.16	Obratlovci	216
6.1.17	Trojčediný mozek	217
6.1.18	Specifická lidského mozku	219
6.1.19	Makroanatomie	220
6.1.20	Mikroanatomie	225
6.2	Metoda destrukce	230
6.2.1	Experiment ve fyziologii	231
6.2.2	Léze	231
6.2.3	Diskoneční syndrom a jeho interpretace	234
6.2.3.1	Modularita vědomí	240
6.2.3.2	Experiment v první osobě	243
6.2.3.3	Jalovost spekulace	245
6.3	Metoda stimulace	247
6.3.1	Elektrostimulace	247
6.3.2	Transkraniální magnetická stimulace	256
6.4	Metoda registrace	258
6.4.1	Strukturální zobrazovací metody	258
6.4.1.1	Radiografické metody	259
6.4.1.2	Magnetická rezonance	259
6.4.1.3	Mimotožné zkušenosti	260
6.4.1.4	Neuronální základy morálního chování	261
6.4.2	Funkční zobrazovací metody	265
6.4.2.1	Elektromagnetické metody	266
6.4.2.1.1	Elektroencefalografie	266
6.4.2.1.2	Registrace aktivity jediného neuronu	267

6.4.2.1.3	Evokované potenciály	268
6.4.2.1.4	Svoboda vůle	270
6.4.2.1.5	Funkční magnetická rezonance	272
6.4.2.1.6	Neurobiologie morálního uvažování	272
6.4.2.2	Radioizotopové metody	276
6.4.2.2.1	Jednofotonová emisní tomografie	277
6.4.2.2.1	PET	278
6.4.2.3	Problém neuronálního kódu	281
6.5	Behaviorální a fenomenologická studia	284
6.5.1	Reflex	284
6.5.2	Spinální duše	286
6.5.3	Podmiňování	288
6.5.3.1	Klasické podmiňování	289
6.5.3.2	Operantní podmiňování	293
6.5.3.3	Biologická zpětná vazba	296
6.5.4	Behaviorismus či fenomenologie?	297
6.5.5	Kognitivní primatologie	298
6.5.6	Heterofenomenologie	300
6.5.7	Věda v první osobě	303
6.5.8	Neurofenomenologie	304
6.5.9	Je možná věda v první osobě?	308
6.6	Klinika	309
6.6.1	Poruchy vědomí	311
6.6.2	Kvantitativní poruchy vědomí	311
6.6.2.1	Klinické obrazy zaměnitelné s komatózními stavy	315
6.6.2.2	Heterofenomenologie poruch bdělosti	316
6.6.2.3	Neuronální koreláty poruch bdělosti	318
6.6.3	Kvalitativní poruchy vědomí	320
6.6.3.1	Bazální vědomí	320
6.6.3.2	Reflexivní vědomí	322
6.6.3.3	Korové syndromy a jejich neuropsychologické příznaky	324
6.6.3.3.1	Syndrom prefrontální	325
6.6.3.3.2	Rolandický syndrom	327
6.6.3.3.3	Parietální syndrom	329
6.6.3.3.4	Temporální syndrom	332

6.6.3.3.5 Okcipitální syndrom	333
6.6.3.4 Nelokalizované syndromy	336
6.7 Filosofie mysli	338
6.7.1 Negace problému	340
6.7.2 Kritérium spekulativní falzifikace	342
6.7.2.1 Ontologický dualismus	344
6.7.2.2 Idealistický monismus	348
6.7.2.3 Materialistický monismus	350
6.7.2.4 Neutrální monismus	352
6.7.3 Nezbytnost spekulace	356
7 Epistemologie kognitivních věd	358
7.1 Kredo	361
Literatura	363
Jmenný rejstřík	377
Věcný rejstřík	383

CO JE KOGNITIVNÍ VĚDA?

Zdá se být údělem filosofie, že hranice okruhu jejího tázání je neustále narušována intervencemi ze stran speciálních věd, které si některé otázky majetnický přivlastňují, aby se na ně pokoušely hledat odpovědi pomocí svých výzkumných metod. Nikterak to ovšem neznamená, že by se onen okruh zmenšoval. Je tomu spíše naopak. Ubýváním roste, jak vědí taoisté. Lidská touha po poznání, ať již touha filosofova či touha speciálního vědce, je totiž na stejné cestě.

Podobně je tomu i s prastarou filosofickou otázkou po povaze lidské myslí. „Ačkoli západní dějiny přirozeného sebepoznání člověka doposud nebyly napsány, není nesprávné tvrdit, že v té míře, do jaké je lidská mysl hlavním zdrojem a nejpřístupnějším příkladem kognice a poznávání, existovali ve všech dobách předchůdci toho, co dnes označujeme jako kognitivní vědy“, píše F. Varela.¹

Již koncem 19. a v průběhu 20. století mnozí vědci zaútočili na velké problémy mentálního života, jako jsou myšlení, řešení problémů, povaha vědomí, specifický lidské aspekty jazyka a kultury atd. Ačkoli jejich diskuse navázaly na klasický západní filosofický program, vědci chtěli překročit od pouhé spekulace k vážnějším experimentálním metodám.

Možná že neexistuje lepší text, který by vystihoval podstatu a dosah tohoto kognitivního obratu, než úryvek z jedné přednášky Warrena McCullocha, velkého otce kybernetiky, teorie neuronálních sítí a vůbec celé kognitivní vědy: „Sám Clerk Maxwell, i když neměl větší touhy než poznat vztah, který váže myšlení k molekulárním dějům v mozku, skoncoval se svým výzkumem paměťohodnou větou: „Což se cesta, která tam

---

¹ Varela, J. F.: *Cognitive Science. A cartography of Current Ideas*. (Citováno z fr. překladu *Invitation aux sciences cognitives*; Éditions du Seuil 1996, s. 10).

vede, neubírá přes pracovnu metafyzikovu, ten brloh vystlaný kostmi předchozích badatelů, jenž je předmětem opovržení každého vědce? Klidně odpovězme na první polovinu otázky ‚ano‘ na druhou však ‚ne‘ a vydejme se rozvážně vpřed. Naše dobrodružství je vskutku velkou herezí. Neboť právě nahlížíme, že subjekt poznání (*knower*) je počítačací stroj (*computing machine*).“²

I když s posledním tvrzením není třeba hned souhlasit, je jisté, že ta nejstarší filosofická otázka je od vynálezu digitálního počítače k dispozici i vědeckému bádání. Ale pochopitelně i nadále bádání filosofickému. Žádný jiný technický vynález totiž nepodnítl takové množství euforických metafyzických prohlášení a takovou spoustu diskusí o podstatě člověka. Ani telefon, ani automobil, ani dobytí vesmíru. „Jedině samotný počítačací stroj způsobil návrat metafyziky, včera ještě považovaná za suchou větev filosofie.“³ Vydejme se tedy na cestu.

1.1 Kognitivní revoluce

V září 1948⁴ se na California Institute of Technology na prvním tzv. Hixonském sympoziu sešla skupinka prominentních vědců, aby se zabývali poměrně tradiční otázkou, „jak nervový systém kontroluje chování“. Přednesené příspěvky ovšem daleko přesáhly oficiální téma.

---

² Viz přednáška z roku 1964: „What’s in the Brain That Ink May Character?“, která je přetištěna v knize *Embodiments of Mind*, MIT Press, 1965, s. 143. Zde je citace přejata z: Dupuy, J – P.: *Aux origines des sciences cognitives; La Découverte* 1994, s. 53.

³ Sfez, L.: *Critique de la communication*, Paris, Seuil, 1992. Citováno z: Le Breton, D.: *L’adieu au corps; Éditions Métailié*, Paris 1999, s. 191.

⁴ Určit počátek nějaké vědy je vždy arbitrární. Ve čtyřicátých letech se podobných konferencí odehrávala celá řada. Významný byl například cyklus seminářů pořádaných nadací Macy, v rámci něhož se pravidelně scházela dvacítká badatelů, aby diskutovali dané téma. První seminář se odehrál v roce 1946 a měl název: „Mechanismus zpětné vazby a kauzální systémy v biologických i sociálních systémech“.

První řečník, matematik John von Neumann, hned na úvod učinil překvapivé srovnání mezi počítačem, který tehdy ještě v obecném povědomí patřil do světa science-fiction, a mozkiem. Tato analogie se na dlouhou dobu stala leitmotivem a výzkumným programem disciplíny zvané kognitivní věda.

Druhý řečník, již zmíněný matematik a neurofyziolog Warren McCulloch, pronesl přednášku s provokativním názvem „Proč je mozek v hlavě?“⁵, ve které se zabýval zpracováváním informace mozkiem. Stejně jako von Neumann chtěl nastínit některé paralely mezi nervovým systémem a „logickými stroji“.

Další, o nic méně ikonoklastickou a paměťihodnou řeč s titulem „Problém sériově řazeného chování“ přednesl neuropsycholog Karl Lashley. Zaútočil v ní na tehdy dominující doktrínu behaviorismu a vytyčil zároveň zcela nový výzkumný program.

Díky Lashleyho vystoupení vykrytalizovalo u tehdejších směrodatných vědců přesvědčení, že přijímání behavioristických kritérií vědeckosti neumožňuje adekvátně studovat mysl.

Behavioristé se při svém výzkumu přidržovali dvou navzájem provázaných principů. Především, měla-li být psychologie vědecká, musela se držet přísných observačně-objektivních metod. Psychologie, „tak, jak ji chápe behaviorista, je čistě objektivní vědecké odvětví. Jejím teoretickým cílem je předpověď a kontrola chování.“, píše iniciátor behaviorismu J. B. Watson.⁶ Vcelku oprávněně tak reagoval na tehdy sotva se zrodivší psychologii, které se občas ještě říkalo „experimentální filosofie“, jejíž jedinou metodou byla vědecky nepřilíš spolehlivá introspekce. Jestliže se podle tehdejších pozitivistických názorů nějaká disciplína

---

⁵ Taktéž přetištěno v Embodiments of Mind.

⁶ Citováno z: The Oxford Companion to the Mind, Oxford University Press 1987, fr. překlad Le cerveau un inconu, Éditions Robert Laffont, Paris 1993, s. 218.

Poznamenejme, že behaviorismem byla široce ovlivněna nejen věda, ale i literatura. Myšlenka, že je možno podmiňovat lidské chování, se vepsala do děl jako Huxleyho Pěkrasný nový svět, Orwellovo 1984 či Skinnerův Druhý Walden.

chtěla stát vědou, musely být její elementy veřejně pozorovatelné a kvantifikovatelné podobně jako fyzikova vývěva či galvanometr. Tak se behaviorismus, jak jeho jméno napovídá, omezil pouze na vnější chování. Lidi je nejen možné, ale i nutné studovat stejně jako opice či krysy. Se vši rozhodností byly vypovězeny kategorie, jako je mysl, myšlení či imaginace a pochopitelně i vědomí, ale i projekt, přání či intence nebo mentální reprezentace. Podle behavioristů mohla být veškerá psychologická aktivita vysvětlena i bez použití všech těchto tmářských pojmů. To v podstatě proto, že živočichové, včetně lidí, nejsou ničím jiným než pasivním odrazem různých nevědomých sil a enviromentálních faktorů. Myšlenky, city či intence nedeterminují v poslední instanci naše chování. To totiž závisí na podmiňování.⁷ Jsme biologické stroje a nejednáme výlučně na základě vědomých motivů. Reagujeme reflexivně na stimuly.⁸

---

⁷ Watson se své teze pokoušel potvrdit někdy ne právě šťastným způsobem. Příslušný je jeho experiment dokazující, že duševní fobie lze vytvářet, ovládat a vysvětlovat na základě klasického podmiňování. Watson pro něj „použil“ jedenáctiměsíčního chlapce Alberta a bílou krysu. Albert měl krysu rád a chtěl si s ní hrát. Watsonův postup spočíval v předvedení krysy Albertovi a poté v úderu kladivem do kovové tyče za jeho zády. Úder do tyče vytvářel nepříjemný silný zvuk a přinutil Alberta k pronikavému výkřiku, pláči a úzkosti. Po dvou takových seancích Albert váhal s natažením se po kryse; po dalších pěti opakováních ho samotný pohled na krysu vedl k pláči. Navíc se ukázalo, že fobický strach lze i generalizovat. Albert plakal, i když mu ukázali bílého králíka, bílého psa, vousy Santa Klause a bílý tuleň plášť. Myšlenka tak byla dokázána: fobii lze vyvolat použitím klasického podmiňování. Albert byl propuštěn.

Zajímavé je, že univerzita, na které Watson působil, považovala tento „experiment“ za přijatelný, ale zbavila jej místa na fakultě kvůli experimentům týkajících se fyziologických reakcí lidských bytostí během sexuálního styku. Asi to souviselo se skutečností, že on sám v těchto experimentech vystupoval jako pokusná osoba. A to je přece nevědecké. Srv. Cumminsová, D. D.: Záhady experimentální psychologie; Portál 1998, s. 126–127.

⁸ Behavioristé byli ovšem humanisty. Zdůrazňovali, že by jejich psychologie měla být pertinentní především v praktickém životě. Jestliže jejich cílem byla „předpověď a kontrola chování“, pak jen ve službách zlepšení života. Podle Skinnera se

Ale vraťme se k Hixonu a Lashleymu. Lashley ve svém vystoupení ukázal, že explikace chování na základě pouhého asociativního řetězení stimulu a odpovědi na něj nedokáže některé jeho formy vysvětlit: například chování „řazené seriově“ (serially ordered).

Jako příklad lze uvést tzv. *lapsus linguae*, tj. přeřeknutí, která obsahují slovo, jež by mělo přijít na mysl v lineárním řetězci až později. Pro vysvětlení jazykového chování se zdá být příhodnější nikoli lineární, nýbrž hierarchický nebo strukturální model. Nejvýše postavené uzly či úrovně hierarchie spustí obecnou intenci počít řečový akt, zatímco za syntax a skutečnou produkci zvuků jsou odpovědné nižší uzly v hierarchii.

To ovšem neplatí pouze pro jazyk: „Problémy odhalené organizací jazyka se mi zdají charakteristické i pro téměř veškerou ostatní mozkovou aktivitu.“⁹ Lashleyho nervový systém je organizován do hierarchických stále aktivních jednotek, které jsou kontrolovány spíše z centra než z periferních stimulů. Podle Lashleyho centrální nervová soustava spíše než že jen reaguje na vnější podněty, naopak vnucuje způsob, jakým organismus vykonává komplexní jednání. Organizace emanuje spíše z nitra organismu, než že by byla vtiskována vnějškem.¹⁰

---

lidé nesprávně zuby nehty drží iluze o svobodě svých aktů, protože jsou přesvědčeni, že by bez svobody ztratili veškerou důstojnost. Avšak ve skutečnosti jsme opravdu kontrolováni minulostí i prostředím. Avšak čím více to chápeme, čím lépe analyzujeme povahu této kontroly, tím lepší je naše situace. Skinner by souhlasil s Comte-Sponvillem, který říká: „Nepotřebujeme filosofii svobody, nýbrž filosofii osvobození.“ Comte-Sponville, A.: *Humain, jamais trop humain*. In: *Valeur et vérité*. P.U.F., Paris 1994, s. 235.

⁹ Citováno z: Gardner, H.: *The Mind's New Science* (fr. překlad: *Histoire de la révolution cognitive*. Payot, Paris 1993 s. 26).

¹⁰ Dnes je zřejmé, že oba dva přístupy je nutno sloučit: kognitivní procesy probíhají jak odspodu vzhůru (bottom up) – tedy od procesů začínajících podrážděním neuroreceptorů, přes čítí až po apercepci, ale také od shora dolů (top down) – kdy například kognitivní procesy vysoké úrovně, existující znalosti, druhy očekávání ap. hluboce modulují třeba vnímání. Srv. např.: Sternberg, G. J.: *Kognitivní psychologie*; Portál, Praha 2002, kap. Vnímání.

1.2 Kognitivní věda či kognitivní vědy?

Na Hixonském sympoziu tak došlo k čemusi, co bývá někdy označováno jako „kognitivní revoluce“, revoluce, ze které se zrodil nový obor bádání – kognitivní věda.

Není však lépe hovořit o kognitivních vědách v plurálu než jen o jediné kognitivní vědě? Podle Gardnera představuje kognitivní věda v singularu „soudobý pokus odpovědět s využitím empirických metod na prastaré epistemologické otázky týkající se zejména povahy vědění (vědomí), jeho složek, pramenů, jeho rozvoje a rozmachu.“¹¹ Francisco Varela definuje kognitivní vědy v plurálu jako „moderní vědeckou analýzu myslí a poznání ve všech jejich dimenzích.“, přičemž dodává, že se jedná o multidisciplinární obor, jehož základy nejsou doposud dobře definovány.¹²

Z obou definic je zřejmé, že otázka po singularu či plurálu je pouze nominální a vychází ze zastaralého přístupu k vědě jako sumě jednotlivých parciálních specializovaných disciplín s vlastním předmětem výzkumu i metodologií. Dnes je zřejmé, že samovazba, kterou na sebe vědci uvalili, je pro ducha a poznání spíše zhoubná. Pobludlí badatelé v současnosti vycházejí z šera svých izolovaných laboratoří, aby se setkávali ve společném prostoru všemožných konferencí a s úžasem zjišťovali, že se, ač z různých úhlů pohledu, zabývají často tímtéž a že se bez vzájemné spolupráce nadále nemohou obejít. To stejné platí pochopitelně i pro vztah věd „humanitních“ a „přírodních“.

Kognitivní věda je tedy charakteristickým příkladem nového pojetí vědy jakožto vědy nejen vysoce multidisciplinární, ale vědy přímo transdisciplinární, která se tvůrčím propojením rozličných oborů pokouší co nejhloběji proniknout do fenoménu myslí.¹³ Kognitivní věda se

¹¹ Gardner, H.: *Histoire de la révolution cognitive*. Payot, Paris 1993, s. 18.

¹² Varela, J. F.: *Cognitive Science. A cartography of Current Ideas*. (Citováno z fr. překladu *Invitation aux sciences cognitives*; Éditions du Seuil 1996, s. 9).

¹³ Srv. např.: Havel, I. M.: *Věda o duši*; *Vesmír* 79, 336, 2000/7. Viz též první český úvod do této problematiky: Pstružina, K.: *Svět poznávání*; Nakladatelství Olomouc, Olomouc 1998.

ovšem neomezuje jen na mysl lidskou, ale v širším pojetí se zabývá zároveň jak myšlením zvířecím, tak i myšlením umělým. Nesoustřeďuje se jen na kognitivní procesy v užším slova smyslu, jako je vnímání, učení či usuzování, ale jde jí o výkony mysli v nejširším významu: racionální i neracionální jednání, intencionalitu, paměť, kreativitu a v neposlední řadě a především – vědomí.

Nejjednodušeji si lze představu o charakteru kognitivní vědy udělat výčtem jejích historicky nejdůležitějších disciplín a nastíněním některých jejích klíčových problémů.

1.3 Kognitivismus

Při charakteristice kognitivních věd je třeba rozlišovat mezi pojetím „širokým“ a pojetím „úzkým“, které se též někdy označuje jako kognitivismus.

Kognitivismus, jako jakési semeno, ze kterého posléze vypučel nádherný květ kognitivní vědy v celé její šíři, charakterizuje přesvědčení o platnosti analogie mezi počítačem a myslí. Kognitivisté byli a jsou přesvědčeni, že myšlení je zpracování informací a zpracování informací že se děje manipulací se symboly. A jelikož jedním z principů fungování počítače je právě práce se symboly, nejlepší způsob, jak zkoumat myšlení, je tudíž zkoumání programů, ať již jsou implementovány v počítači či v mozku. Podle této úzké verze kognitivních věd je tedy důležité charakterizovat mozek a jeho mysl nikoli v rovině neuronální či v rovině vědomých mentálních stavů, nýbrž v rovině reprezentací, v rovině, v níž mozek funguje jako systém zpracovávající informace.¹⁴

Reprezentace, entity nepřístupné přímé observaci, mohou být definovány jako funkce nějakého předmětu, události či vlastnosti odkazující

---

¹⁴ Srv. např. Searlovu charakteristiku kognitivismu a jeho fundamentální kritiku v kapitole Kognitivní věda in.: Searle, J.: Mysl mozek a věda; Mladá fronta 1994.

na jiný předmět, událost či vlastnost. Je to nějaké označení, znak či řada symbolů, které označují nějakou věc za její nepřítomnosti, zvláště je-li tato věc aspektem vnějšího světa nebo předmětem našich představ.¹⁵ Jsou to zároveň struktury uchováající informaci.

Idea kognitivních reprezentací se ujala ve chvíli, kdy se rozšířila myšlenka, že organismy si díky zkušenosti utvářejí vnitřní mapy prostředí a objektů, s nimiž se setkávají, a se kterými interagují. Ačkoli reprezentace nejsou přímo přístupné pozorování, kognitivisté jsou na rozdíl od behavioristů přesvědčeni, že jsou z přímo pozorovatelného chování (třeba experimentálně navozeného) nejen vyvoditelné, ale k jeho popisu a vysvětlení dokonce nezbytné.

Myšlenka reprezentací byla na světě vyvolána možnostmi, které v sobě nese digitální počítač. Jestliže je možné říci, že stroj sestavený člověkem myslí, že má intencionalitu, že opravuje své chování, že zpracovává informace nebo že se dokonce učí, pak je dozajista možné v termínech umělé inteligence (UI) charakterizovat i mysl lidskou. Mnoho badatelů považuje umělou inteligenci za centrální disciplínu kognitivních věd a počítačů užívají k simulování všech kognitivních procesů.

Jak ale bylo řečeno již výše, časem se takovéto chápání lidské mysli ukázalo jako příliš úzké. Ke kmenovým disciplínám tvořícím jádro kognitivních věd přistupovalo stále více oborů, které s metaforou mysli jako programem počítače často vůbec nepracovaly nebo ji dokonce úplně popíraly.

Na prvním místě to byla silná tradice neurověd se svými kořeny sahajícími hluboko do minulosti. Ačkoli všichni kognitivisté přijímali za samozřejmé, že veškeré mentální procesy jsou finálně reprezentované v centrálním nervovém systému, neurovědami se z principu nijak nezábývali. Mnozí neurovědcí jsou ale přesvědčeni, že právě v jejich oboru je skryto tajemství lidské mysli. A jelikož je to právě mozek, kde sídlí všechny ty reprezentace, je podle nich možné přejít od popisu centrální nervové soustavy přímo k myšlení, a to bez jakéhokoli rekurzu k repre-

---

¹⁵ Srv.: Kulišťák, P.: Neuropsychologie; Portál, Praha 2003, s. 25.

zentacím. Jelikož veškeré mentální stavy mají své koreláty ve stavech neuronálních, bude dozajista brzy možné veškeré mentalistické pojmy nahradit pojmy neurověd. Přirozený jazyk plus jazyk neurověd tak možná eliminují nutnost hovořit o mentálních reprezentacích, hlásá eliminativistický program neurofilosofie, předložený manžely Churchlandovými.¹⁶

Také mnozí matematikové poukazují na fakt, že počítače dokáží implementovat jen určitou rovinu matematického uvažování, pouze rovinu kalkulu, přičemž roviny vyšší jsou přístupné pouze lidským myslím. Často operují s nějakou obdobou Gödelova teorému o neúplnosti.

Ze strany sociálních věd je kognitivismus kritizován za jeho redukcionismus. Například kulturní antropologové poměrně přesvědčivě ukazují, že velkou část klíče k otevření tajemství lidské mysli je nutno hledat v dějinně-kulturních faktorech, které jsou v informatických termínech obtížně konceptualizovatelné.

Po několika letech nadšeného a poměrně nekritického přirovnávání mozku a jeho mysli k počítači a jeho programu došla vědecká komunita ke stále sílícímu přesvědčení, že byla fatálně zanedbávána jedna z nejfundamentálnějších vlastností lidské kognice: totiž vědomí. Symbolem tohoto prozření se stal John Searle, který na svém slavném myšlenkovém experimentu „Čínský pokoj“ ukázal, nakolik se lidská mysl a „mysl“ počítačová liší. Nepřímo poukázal na to, že zdaleka nejdůležitější vlastností lidských myslí je právě vědomí. „Čínský pokoj“ podle Searla prokazuje (i když mnozí s tím nesouhlasí), že počítače pracující na tom principu, na kterém pracují (s jakoukoli architekturou a s jakkoli důmyslně koncipovanými programy), nikdy nemohou mít vědomí, byť mohou jakkoli dokonale simulovat chování vědomých bytostí. Z toho zároveň plyne, že lidský mozek, který vědomí nějak nepochybně způsobuje, musí tedy fungovat ještě na jiném principu než počítače.

Zkrátka, pro mnohé je metafora mozku a počítače jen další z dlouhé série neadekvátních modelů. Před vznikem počítače byl mozek telefon-

---

¹⁶ Srv. např.: Andrieu, B.: La neurophilosophie. P.U.F., Paris 1998.

ní centrálou, neurolog Sherrington jej přirovnával k telegrafu, Freud k hydraulickému systému, Leibniz k mlýnu a Řekové si prý mysleli, že je něco jako katapult.

Pochopit základní principy fungování počítače je však důležité proto, že obrovský a nečekaný exponenciální rozvoj výpočetní techniky v druhé polovině dvacátého století a výkony nejmodernějších počítačů důvody pro přirovnávání (a to ne jen metaforické) mozku k počítači opravdu dávají. Příslowecný se stal například onen slavný program Deep Blue, který v šachové partii porazil i Kasparova. Je možné, že počítače brzy úspěšně projdou i Turingovým testem. Již dlouho jsou schopny docela obstojně konverzovat.¹⁷

---

¹⁷ Pěkný příklad konverzace stroje s člověkem dává sice již poměrně starý (počítátek sedmdesátých let), ale zato slavný program ELIZA, který simuluje psychoterapeuta, s nímž „pacient“ konverzuje prostřednictvím klávesnice. Zde je úryvek konverzace, jak jej podává Churchland, P. M.: *Matiere et conscience*; Champ Vallon 1999, s. 149–150:

- Muži jsou všichni stejní.
- V jakém smyslu?
- Neustále nás něčím šikanují.
- *Můžete mi dát přesný příklad?*
- Ano, můj přítel mě třeba přinutil přijít sem.
- *Váš přítel vás přinutil přijít sem?*
- Říká, že jsem často depresivní.
- *Je mi líto, že se dozvídám, že jste depresivní.*
- Ano, pravda. Jsem nešťastná.
- *Myslíte, že to, že jste přišla, vám pomůže ne být nešťastná?*
- Potřebuji trochu pomoci, to je jisté.
- *Co by pro vás znamenala trocha pomoci?*
- Možná, že bych se naučila snášet s matkou.
- *Řekněte mi toho více o své rodině.*
- Moje matka se o mě stará.
- *Kdo ještě se o vás stará?*
- Můj otec.
- *Váš otec?*
- V něčem se mému otci podobáte.
- *V čem vidíte podobnost?*

Proto je tedy třeba se ptát, jak toho vlastně počítače dosahují. Snad se tak alespoň trochu objasní, jak pracují mozky. Právě proto to byla kybernetika a ne například neurologie 19. století, kdo dal nejsilnější podnět k sebeuvědomění a konstituci kognitivních věd.

Je ovšem zřejmé, že podstatu mysli je třeba hledat ještě někde jinde, přičemž není příliš zřejmé kde. Fenomén mysli je totiž komplexní a mnohoúrovňový.

Je možné zkoumat interakci inteligentních systémů (ať již jsou to lidé, zvířata nebo „inteligentní stroje“) s okolím. Můžeme tak zkoumat chování, vnímání či komunikaci. Nebo je možné se zabývat kategorií mentálních fenoménů, jako jsou myšlenky, představy, touhy, víry a podobně nebo konečně fyzikální a chemické reakce probíhající v mozku. I samotný mozek vykazuje mnoho úrovní, na kterých je třeba jej popisovat či interpretovat jeho činnost.¹⁸ Úroveň subatomární, molekulární, neuronální, úroveň nervových spojů, neuronových sítí, funkčních oblastí atd.

Jednotlivé disciplíny kognitivní vědy popisují tu či onu úroveň za pomoci té či oné metodologie v důvěře v heuristiku plurality. Jedná se zde o opravdovou mnohost v jednotě. Mnohost jako nejlepší metodu k dosažení jediného cíle, jímž je poznání.

-
- Nejste moc průbojný.
  - *Co vás přivedlo k názoru, že nejsem průbojný?*
  - Nediskutujete se mnou.
  - *Proč myslíte, že s vámi nediskutuji?*
  - Máte ze mě strach.
  - *Máte radost, když si myslíte, že z vás mám strach?*
  - Můj otec má strach ze všeho.
  - *Co vás ještě napadá, když myslíte na svého otce?*
  - Týrani.
  - *Má to něco společného se skutečností, že vás váš přítel nutil přijít sem?*

¹⁸ Srv. např.: Changeux, J. – P., Connes, A.: Matière à pensée; Odile Jacob 1992, s. 133–143.